

İNSAN HAKLARI AVRUPA SÖZLEŞMESİ'NİN 3. MADDESİ IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE BİREYİN YAŞAM HAKKI VE HAK ARAMA MÜCADELESİ

Fahri Çağdaş İslim*

Özet: Türkiye'de bireyin hak arama mücadelesi geçmişten bu yana özellikle yargının bürokratik ve siyasi yönlendirmelere açık olmasından ötürü zarar görmüş ve birey, bu yüzden devlet karşısında mağdur olmuştur. Mağdur olan birey devlet mekanizmaları karşısında haklarını daha etkili bir biçimde arayabilmek için ya bir sivil toplum örgütüyle beraber hareket etmiş ya da kendisi bir sivil toplum örgütü oluşturmuştur. Çalışmanın giriş bölümünde hak kavramı ve yaşam hakkı kavramının tanımı ve Türkiye'de hak arama mücadelesinin kısa tarihinden örneklerle söz edilmiştir. Gelişme bölümünde ise; Türkiye'de yargının bireylere karşı takındığı bürokratik ve katı tutum Veli Saçılık ve Gülay Çetin davalarında İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin verdiği ihlal kararları doğrultusunda çalışmaya yansıtılmıştır. Sonuç bölümünde ise; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin bireylerin yaşam hakkı ve hak arama taleplerinde izlediği tutumdan yola çıkılarak devletin uygulaması gereken kriterler ortaya konulmuştur.

Anahtar sözcükler: Devlet, sivil toplum, yaşam hakkı, yargı, hak arama mücadelesi

* İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Lisans Öğrencisi

1. Giriş

a. Hak Kavramı

Hak kavramı, kendi içerisinde iki alt başlık içerir: yetki ve saygı duyma yükümlülüğü. Bu iki alt başlık hak kavramını temel olarak açıklamaya yeterli olacaktır. Hak kavramının bir alt basamağı olan yetki, fiziksel faaliyetlerden doğar. Fiziksel faaliyetlerin vereceği kuvvet “yapabilmek” unsurunu ortaya çıkarır. Yapabilmek ise aslında bir isteme duygusundan doğar. Bu isteme duygusu, talep etme olarak açıklanabilir. Bir şeyi talep edebilen aslında o şey hakkında da meşruiyetini kanıtlamaya çalışmaktadır. (Uygun v.d. , 2000:13) Hak kavramının diğer bir unsuru olan saygı duyma yükümlülüğü ise bireylerden topluma oluşturan süreçte üzerinde toplumu bir arada tutmayı sağlar.

Hak kavramının temel olarak tanımı bu olup, hak kavramının kaynaklarının da açıklanması bir zorunluluktur.

Sözleşme kavramı, birey-birey ilişkisini açıklamada hak kavramını anlamlandırabildiği ölçüde doğru bir biçimde anlaşılabilir. Taraflar arasında yapılan sözleşme iki tarafa belirli haklar ve yükümlülükler verir.

Bu sözleşme ilişkisinin belirli kurallar içerisinde sürdürülebilmesi; ülkede mevcut olan kanunlar sayesinde mümkündür. Hak kavramının kaynağının açıklanmasında kurallar bütünüün yeri azımsanamayacak kadar önemlidir. Kanunlar hak kavramının kaynağında sadece yeterli değildir. Anayasa, hak kavramının kaynağının incelediği durumda tarihsel sürecin önemli başvuru kaynaklarından biridir. Kişilere anayasa ile verilen haklar hem bir temel kaynak vazifesi görürken aynı zamanda anayasa; bu hakkın koruyuculuğunu da üstlenir.

Anayasa 20. maddesinde özel hayatın gizliliğini şöyle açıklanmıştır: “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.”

Hak kavramının kaynağının bir başkası ise; hakkın ne ölçüde doğru olduğudur. Bu doğruluk toplumlar arasında farklılık göstereceğine göre ortaya bir başka sorun olan ahlaki ölçütler de çıkacaktır. Bu konuda ise izlenen temel yaklaşım ise evrensel bir bakış açısının olaylar üzerinde etkin kılınmasıdır. (Uygun v.d. , 2000:14)

b. Yaşam Hakkı

Yaşam hakkı kavramı temel olarak hak ve özgürlüklerin bütünü ve uygulama alanı düşünüldüğünde belirleyicilik unsuruyla bir ön şart olarak kabul edilir. (Karan, 2013:115) Hak kavramının talep edilmesi boyutu da bireyin hayatta var olup olmamasıyla bir mevcudiyet kazanacaktır. Yaşam hakkının keyfi uygulamalar ve bunun sonucunda

doğacak ihlaller karşısında korunması bir zorunluluk arz etmektedir. Türkiye’de devletin hukuk dışı uygulamaları sonucu gerçekleşen orantısız şiddet ve bunun sonucunda bu uygulamaların içerisinde bulunan kamu görevlilerinin cezasız kaldığı da düşünüldüğünde yaşam hakkı kavramı, Türkiye’nin hukuk uygulamaları içerisinde yasal belgeler çerçevesinde kendisini fazlasıyla göstermektedir.

Türkiye’de yaşam hakkı kavramı ölüm cezası ve devlet şiddeti olarak tabir edilen uygulamalar ile iki kategori içerisinde incelenebilir. Ölüm cezası kavramı bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte hukuk uygulamalarının içerisinde Türkiye’de örneği fazlasıyla görülmüş bir kavram olmuştur. Bu çalışmanın amacı ve hedefi devletin hukuk dışı uygulamaları sonucu gerçekleşen şiddet kavramı karşısında bireylerin yaşadığı mağduriyetlerin açıklanmasıdır. Bu konuda İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’nde götürülen davalar bu şiddet uygulamalarının yarattığı yaşam hakkı ihlali konusunu Türkiye’de tartışmaya daha açık bir hale getirmiştir. (Tanrikulu, 2006:51)

Yaşam hakkı kavramının Türkiye’de tartışıldığı kategorilerden biri arasında yer alan devletin hukuk dışı uygulamalarının bazıları kendisini bu çalışmanın da konusuna uygun olacak şekilde işkence ve kötü muamele yasağına aykırılık sonucunda göstermiştir. Türkiye’de bu uygulamaların sayıca fazla oluşu aslında demokratik bir toplum yapısının da tartışılması gerektiğini gözler önüne sermektedir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi insan haklarının ilki olan yaşam hakkı kavramını, işkence ve kötü muamele yasağıyla beraber Avrupa Konseyi’nin demokrasi ilkelerini kabul eden ülkelerin en temel demokratik değerlerinden biri olarak kabul etmiştir. (Karan, 2013:115)

Yaşam hakkını işkence ve kötü muamele yasağıyla birlikte ele almak Türkiye gibi keyfi sınırlama, şiddet ve baskı olaylarının çok görüldüğü bir ülkede bireylerin mağduriyetlerinin giderilmesini açısından da olumlu bir yaklaşımdır. Türkiye’de özellikle cezaevlerinde, karakollarda ya da toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde bireylerin yaşam hakkı işkence ve kötü muamele yasağına aykırılık sonucunda sayısız kez ihlal edilmiştir.

c. Türkiye’de Hak Arama Mücadelesinin Kısa Tarihi

Türkiye’de hak arama mücadelesinin tarihsel durumundan kısaca söz edebilmek için Türkiye’de yaşam hakkı ile işkence ve kötü muamele yasağının ihlali konularının kökeninde yatan problemlerden bahsetmek gerekir. Hak arama mücadelesinin tarihselliği konusunda 1980 yılından sonra Türkiye’de cezaevlerinde yaşanmış işkenceler, 1990 yılında Güneydoğu’da yaşanmış gözaltında kayıplar önemle incelenmesi gereken vakalardır.

Hak arama mücadelesinde geçmişten bu yana bireylerin karşısına çıkan en önemli problemler şunlar olmuştur:

- Devletin hukuksuz uygulamaları
- Yargının bürokratik tavrı
- Olayın faillerinin cezasız kalması
- Nefret söylemi

Türkiye’de hak arama mücadelesinde tarihsel bir bakış açısı şu iki olayı öne çıkarır:

- Hasan Ocak’ın 21 Mart 1995 yılında gözaltına alınmasıyla ve 55 gün sonra işkenceyle öldürülmüş olarak bulunmasıyla birlikte bir grup kadının faili meçhul cinayetlere dikkat çekmek ve bu cinayetlerin soruşturulmasını talep etmek amacıyla her cumartesi günü Galatasaray Meydanı’nda buluşmaya karar vermeleriyle başlayan eylemler Türkiye’de hak arama mücadelesinden bahsedildiği vakit akla ilk gelecek olan olaylardan birisidir.

Bu eylemleri gerçekleştiren “Cumartesi Anneleri” kendi başlarına biri sivil toplum örgütü gibi hareket edebilmişlerdir. Bu gibi olaylarda soruşturmaların sürdürülebilmesini sağlamak amacıyla başka insan hakları örgütlerinin de desteği önemlidir. İnsan Hakları Derneği bu olaydaki hak arama mücadelesinde ismi en başlarda vurgulanması gereken bir sivil toplum örgütüdür.

- Türkiye’de hak arama mücadelesinde önemli bir toplumsal hareketi gerçekleştirenler ise bu ülkede yaşayan LGBTİ bireyler olmuştur. LGBTİ bireylerin toplumsal mücadelelerinin ana amaçlarının başında yaşam hakkı gelmektedir.

Yaşam hakkı bütün insan haklarının en başında gelir.

LGBTİ bireylere uygulanan hem toplumsal hem de kolluk kuvvetlerince uygulanan öldürücü şiddet onların toplumda yer alabilmelerini neredeyse imkansız bir hale getirmiştir.

Trans bireylerin Türkiye’de semt sakinleri ve kolluk kuvvetleri tarafından dövülerek öldürülmesi çoğu zaman cezasız kalmaktadır.

LGBTİ bireylerin de Türkiye’de hak arama mücadelesinde sivil toplum ile ilişkileri bu hareketi yıllar içerisinde güçlendirmiştir. Lambdaistanbul 1993 yılında başlattığı sivil hareket ile LGBTİ bireylerin yaşadıkları her türlü şiddeti, yaşam hakkı ihlallerini, işkence ve kötü muameleyi engellemek için önemli bir aktivizm örneği sergilemektedir.

2. Gelişme

Gülay Çetin ve Veli Saçılık hakkındaki davalar; yargının bürokratik tutumunu, hak arama mücadelesinde bireylerin yaşadığı mağduriyeti tam olarak açıklayabilmek ayrıntılı olarak bu bölümde açıklanmıştır.

İki olayda da İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 3. Maddesi (İşkence Yasağı) ihlal edilmiştir. Yaşam hakkı kavramı çalışmanın başında da açıklandığı üzere en temel insan hakkıdır. İşkence yasağı aslında birey açısından yaşam hakkına da yönelik zararlar doğurmaktadır.

a. Gülay Çetin- Türkiye davası²

Gülay Çetin erkek arkadaşını tabancısıyla öldürdüğü gerekçesiyle tutuklanarak 22 Aralık 2006 tarihinde Antalya L tipi cezaevine konulmuştur.

Çetin 15 Şubat 2007 tarihi ile 3 Mart 2009 tarihleri arasında ağır sağlık sorunları nedeniyle defalarca doktor kontrolünden geçmiş ve doktorların muayenesi sonucunda 13 Nisan 2009 tarihinde kendisine mide kanseri teşhisi konulmuştur. Bu süreçte Gülay Çetin'in hem safra kesesi hem de midesinin tamamı alınmıştır. Bu müdahaleler yetersiz kalmıştır ve Çetin 17 Eylül 2009 yılında tekrar hastaneye kaldırılmıştır.

29 Ekim 2009 tarihinde Akdeniz Üniversitesi'nde tedavisini gerçekleştiren doktorlar Gülay Çetin'in hayatı tehlikesinin arttığını, artık hastalığından kurtulma şansının kalmadığını ve tedavisi için cezaevi koşulları dışında daha uygun bir ortama nakledilmesinin doğru olacağı yönünde bir rapor hazırlamışlardır. Gülay Çetin'in avukatları tarafından mahkemeye sunulan serbest bırakma talebi, mahkeme tarafından her defasında reddedilmiştir.

Gülay Çetin hakkında 19 Eylül 2008'de verilen 15 yıllık mahkumiyet kararı Yargıtay tarafından 16 Şubat 2011 tarihinde kesinleştirilmiştir.

Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi Sağlık Kurulu tarafından oluşturulan raporda(8 Nisan 2011) hayati tehlikenin arttığı ileri sürülerek cezasının ertelenmesi gerektiği konusunda görüş bildirilmiştir.

8 Haziran 2011 yılında Adli Tıp Kurumu tarafından muayene edilen Gülay Çetin hakkında hazırlanan raporda(15 Haziran 2011) Cumhurbaşkanı'nın af yetkisini kullanabileceğini ve ayrıca savcılığın da cezayı üç ay süreyle erteleyebileceği belirtilmiştir.

² Gülay Çetin v. Türkiye, Başvuru No. 44084/10 , 05.03.2013 tarihli karar

Adli Tıp Kurumu tarafından 21 Haziran 2011 tarihinde Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) aracılığıyla gönderilen rapor savcılık makamına ulaşmadığı gibi, rapor bir şekilde kaybolmuştur.

Adli Tıp Kurumu'nun hazırladığı bu rapor 18 Temmuz 2011 tarihinde savcılığa ulaşmıştır.

Gülay Çetin'in bu süre içerisinde sağlık sorunları daha da artmış ve Çetin, 12 Temmuz 2011 tarihinde yaşamını kaybetmiştir. ("Bir kanser hastası cezaevinde nasıl öldürülür," 2013)

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi olayda İnsan Hakları Avrupa Sözleşme'sinin 3. ve 14. Maddelerinin ihlal edildiğine oy birliğiyle karar vermiştir.

Gülay Çetin ağır hastalığa yakalanmış bir tutukluydu. Bu kişinin sağlığının korunması için öngörülen usuller yetersiz kalmıştır. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 3. Maddesi bu sebepten dolayı ihlal edilmiştir.

Çetin sağlık sebepleri nedeniyle salıverilme hakkında tutuklu kişilerle hükümlüler arasında yapılan farklı muamelenin sonucunda yaşamını yitirmiştir. Bu farklı muamele haklı bir sebebe de dayanmamaktadır. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 14. Maddesi ihlal edilmiştir.

b. Veli Saçılık ve Diğerleri- Türkiye davası³

Burdur Cezaevi'ndeki tutsakların duruşmalara götürülürken güvenlik güçleri tarafından kendilerine şiddet uygulandığı gerekçesiyle 4 Temmuz 2000 tarihinde gerçekleşecek duruşmalara gitmeyeceklerini açıkladıklarından sonra 5 Temmuz 2000 tarihinde 400'e yakın jandarma koğuşlara girerek tutuklulara saldırarak dövüp, işkence yapmıştır.

Operasyon sırasında tutukluların bulunduğu odanın kepçeyle yıkılmasıyla birlikte odanın içerisine önceden atılan yoğuz gazın etkisinden kurtulmak isteyen Veli Saçılık hava almak amacıyla boşluğa yaklaşmış ve kolu kepçe darbesi sonucunda kopmuştur. Veli Saçılık kopan kolunun tedavi edilmesi için yetkililere yaptığı uyarılar dan sonuç alamamış ve neticesinde Saçılık'ın kolu vücudundan ayrılmıştır.

Veli Saçılık ve diğer tutukluların şikayeti üzerine, jandarma ve gardiyanlar hakkında açılan soruşturma talebi dönemin Burdur Valisi Kaya Uyar tarafından reddedilmiştir. Yapılan itiraz sonucu dosyanın incelemesiyle birlikte Antalya Bölge İdare Mahkemesi tarafından görevliler hakkında soruşturma açılması gerektiğine yönelik karar çıkmıştır. Cumhuriyet Savcılığı tarafından 2005 yılına kadar yürütülen soruşturma sonucunda müdahalenin kaçınılmaz olduğu ve dava açmaya gerek olmadığına karar verilmiştir.

³ Saçılık ve Diğerleri v. Türkiye, Başvurular. 43044/05 and 45001/05, 14.04.2015 tarihli karar

Savcının kararına yapılan itirazın da Isparta Ağır Ceza Mahkemesi tarafından reddedilmesiyle birlikte, ceza yargılaması boyutuyla bütün iç hukuk yolları tükenmiş olmuştur.

Veli Saçılık Antalya 1. İdare Mahkemesi'ne açtığı davada kolunun kopması nedeniyle bir tazminat talebinde bulunmuştur. Mahkeme 2005 yılında Veli Saçılık'a 150 bin TL tazminat ödenmesini kararlaştırmıştır. 2008 yılında bu karar tam aksi bir görüşünü savunan Danıştay tarafından bozulmuştur. 2014 yılında mahkeme Danıştay tarafından verilen karardan sonra Veli Saçılık'ı haksız bulmuş ve 2005 yılında kendisine ödenen 150 bin TL tazminatı faiziyle beraber 725 bin TL olarak Saçılık'tan geri istemiştir.

Veli Saçılık ve diğer tutuklular bu davayı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 3. maddesinin ihlal edildiği gerekçesiyle İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne götürmüştür. Mahkeme 2011 yılında verdiği karar doğrultusunda Türkiye'yi bu olayda suçlu bulduğunu ve tutuklulara tazminat ödenmesi gerektiğini açıklamıştır.

Saçılık için durum diğer tutuklulardan farklı olduğu için Danıştay Veli Saçılık hakkında tazminat kararını 2014 yılının Eylül ayında Veli Saçılık aleyhinde açıkladıktan sonra İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi 14 Nisan 2015 tarihli kararında Türkiye'yi Veli Saçılık'a ödenen tazminatı geri isteme hakkından men etmiştir.

3. Sonuç

Devletlerin Yaşam Hakkı ve Hak Arama Taleplerinde Uygulaması Gereken Kriterler: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin İzlediği Tutum Işığında

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi yaşam hakkının korunmasında devletlere negatif yükümlülük yüklemiştir. Devletler, hakimiyetleri altında bulunan şahıslara karşı hukuka uygun davranmak zorundadır.

Türkiye'de ise devlet hakimiyeti altına bulunan şahısların bütün hukuki haklarını çoğu zaman keyfi olarak kısıtlayabilmiştir. Özellikle cezaevlerini temiz tutmak, tutukluların besin ve sağlık hizmetlerini en iyi biçimde sağlamak gibi yükümlülükleri olan devlet bu görevleri yerine getirmemektedir. Devletler, yaşam hakkı ile ilgili yürütülenler soruşturmalarda kamu makamlarını etkili bir biçimde harekete geçirmek zorundadır. (Karan, 2013:131)

Türkiye'de ise yargının siyasi iktidar ile yakın ilişkide olduğu zaman dilimleri de göz önünde bulundurulduğunda kamu makamları bireyden yana değil, büyük çoğunlukla devlet mekanizmalarını koruyucu bir politika içerisinde olmuştur.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ndeki maddeler ayrıca Anayasa kapsamında da uygulanabilir ilkelerdir. Türkiye'de yargı İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin uyguladığı kriterleri mahkemelerde rahatlıkla uygulayabilir.

KAYNAKÇA

Derleme kitap içinde bölüm/makale:

Cogito-98.(2000) İnsan Hakları. İçinde: Oktay Uygun(Ed.), İnsan Hakları Kuramı(pp.13-14) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

İnceoğlu, S. (2013) İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa. İçinde: Ulaş Karan(Ed.), Yaşam Hakkı(pp.115-131) İstanbul: Beta Yayıncılık

Makale:

Tanrıkulu, S.(2006). İHAM Kararlarında ve Türk Hukukunda Yaşam Hakkı, TBB Dergisi, Sayı 66, 51

Gazete Haberi

Ergin S. (27 Kasım 2013). Bir kanser hastası cezaevinde nasıl öldürülür, Hürriyet, 30 Ekim 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/bir-kanser-hastasi-cezaevinde-nasil-oldurulur-25217381>